

LA NOVA GRAMÀTICA A L'ENSENYAMENT

MARIA TERESA CABRÉ CASTELLVÍ

Institut d'Estudis Catalans

Universitat Pompeu Fabra

Resum

En aquesta intervenció es presenten les característiques de la nova *Gramàtica de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans i se'n valoren els avantatges i les dificultats en la docència. Es tracta de la primera gramàtica institucional (l'oficial fins ara ha estat la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra publicada el 1918). És una gramàtica que recull els usos de tot el territori catalanoparlant, que presenta la norma a través de la descripció i que organitza els usos a partir de la variació geolectal i funcional. En la part final exposa els punts que faciliten l'ensenyament de la llengua a l'escola, el més important dels quals és la possibilitat de poder reconèixer els usos individuals dels diferents parlars. Presenta també algunes dificultats, com pot ser el fet d'oferir un discurs molt matisat i, doncs, de vegades difícil d'interpretar directament.

Paraules clau: gramàtica, llengua catalana, Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, normativa.

Abstract:

This paper describes the main features of the Institute of Catalan Studies' *Gramàtica de la Llengua Catalana* (2016), the first official grammar of Catalan to appear since Pompeu Fabra published his landmark *Gramàtica Catalana* in 1918. A comprehensive work covering the full range of varieties found in the Catalan-speaking territories, it sets forth descriptively-based language norms and guidelines regarding usage which are organised according to geolectal and functional variation. In a final section, the author discusses how this new reference work can facilitate the job of Catalan language teachers. One of its strengths in this regard is the equal acceptance and recognition it gives to the multitude of Catalan varieties, several of which may be present in the classroom. Among several drawbacks, however, is the very depth of detail offered by the work, which occasionally impedes direct interpretation.

Keywords: grammar, Catalan language, Institute of Catalan Studies, Philological Section, language norms.

L'aparició el mes de novembre de 2016 d'una nova gramàtica ha estat motiu de gran interès. És la primera gramàtica institucional que l'Institut d'Estudis Catalans ha elaborat cooperativament i és una gramàtica que vol posar al dia la descripció i prescripció sobre la llengua. En aquesta exposició parlaré, doncs, d'aquesta gramàtica i dels reptes que suposa per a l'ensenyament secundari.

Qualsevol llengua de cultura ben codificada disposa de tres eines lingüístiques inevitables: una ortografia, una gramàtica i un diccionari. Aquests tres recursos són el punt de referència de la llengua que cal utilitzar a l'escola, a l'Administració i als mitjans de comunicació, fora de casos excepcionals o de característiques particulars que recomanin un canvi de registre.

La llengua catalana disposava fins al 2017 d'una ortografia (les *Normes ortogràfiques*, publicades per l'Institut el 1913, completades i també esmenades per obres posteriors), una gramàtica (la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra, publicada en primera edició el 1918 i reeditada successivament fins al 1933) i un diccionari (el *Diccionari de la llengua catalana* publicat el 1995 amb una segona edició de 2007, que va substituir institucionalment el *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra, publicat per primera vegada el 1932). L'estat, doncs, de les eines de codificació normativa ens remunten al primer terç del segle xx, si exceptuem el diccionari.

Davant d'aquest panorama, podríem preguntar-nos, en primer lloc, si calia una nova gramàtica. La resposta sembla evident si tenim en compte cinc factors: en primer lloc, el paper que un Institut renovat havia de complir en matèria d'elaboració de la normativa; en segon lloc, l'evolució de la llengua; en tercer lloc, l'evolució de la lingüística; en quart lloc, la disponibilitat de dades descriptives sobre la llengua; i, finalment, la concepció renovada del que ha d'entendre's per norma.

Calia una gramàtica perquè l'Institut d'Estudis Catalans no disposava de cap gramàtica pròpia de la institució, tot i que donava a la *Gramàtica* de Fabra de 1918 el paper de referència normativa. Del 1933 ençà, i sobretot en el període posterior a la dictadura, havien aparegut moltes gramàtiques, totes elles sobre la base de l'obra gramatical de Fabra, sense cap altra alternativa. Són gramàtiques, la ma-

joria, que havien de contribuir, i així ho van fer, a la fixació d'una norma, com més unívoca possible. Calien orientacions clares que conservessin el model de referència de la llengua fixat per Fabra sobre la base de la depuració d'interferències del castellà i d'acord amb els models que proveïa la llengua antiga.

La llengua de les darreries del segle passat no era la llengua que va inspirar l'obra de Fabra. Una llengua viva evoluciona contínuament i una nova gramàtica havia de reflectir el model que la llengua catalana, sobre les bases d'abast nacional i eficàcia comunicativa, hauria tingut si hagués fet una evolució normal, sense els entrebancs i les agressions que va patir durant més de quaranta anys. Una jove gramàtica havia de partir d'una radiografia de la llengua actual, no de la llengua d'una altra època. I tot això, repeteixo, respectant els principis de la normativa fabriana.

Així mateix, hem d'esmentar l'evolució de la lingüística tot al llarg de la segona meitat del segle xx. De la lingüística històrica (més centrada en la fonètica històrica que en els fenòmens gramaticals i lèxics) a la lingüística estructural iniciada per Saussure, que suposa una nova manera de mirar-se les llengües: les llengües com a estructures immanents. I, a final dels anys cinquanta, la irrupció d'un nou paradigma de descripció: la gramàtica generativa, que centra el seu objecte en les característiques comunes de totes les llengües i en els principis que les regeixen. I encara unes dècades més tard, la lingüística funcional, centrada en el paper de la llengua en la societat i l'aparició de la pragmàtica i l'anàlisi del discurs.

La disponibilitat de dades descriptives sobre la llengua és el quart factor important que justificava la necessitat d'una nova gramàtica. L'aparició de la *Gramàtica del català contemporani* (2002), dirigida per Joan Solà, una recopilació d'aportacions d'un nombre molt important de lingüistes de tot el territori catalanoparlant, facilitava una base sòlida per poder explicar determinats fenòmens i, doncs, prendre decisions sobre el model o models a seguir en la resolució de cada aspecte gramatical.

I, finalment, calia una nova gramàtica perquè l'evolució de la sociolingüística general, i de la sociolingüística catalana en particular, havia posat en qüestió la noció de norma com a model fixat de dalt a baix, i reclamava una norma basada en l'estàndard, és a dir, basada en

els usos generalitzats i autoregulats que una societat parlant s'imposa a si mateixa. Amb aquesta nova concepció, l'evocació d'una norma rígida esdevé obsoleta per inadequada. L'aptitud completa d'una llengua requereix recursos disponibles per a la comunicació en totes les situacions de comunicació. Sense un ús real en tots els contextos, una llengua no progressa amb plenitud. Un estàndard útil i eficaç és un model amb variació interna, basat sobre l'ús real, que cobreix determinats tipus de registres. Una activitat estandarditzadora consisteix a legitimar en cada territori les modalitats pròpies amb tradició culta i prestigi social. Una activitat normativa consisteix a consolidar els trets lingüístics comuns sense bandejar els particulars que caracteritzen l'estàndard de cada territori.

LA GRAMÀTICA DE LA LLENGUA CATALANA DEL 2016

El primer tret que caracteritza la *Gramàtica de la llengua catalana* és el fet de ser una obra institucional, com ja hem dit abans, i participativa.

És institucional perquè la signa la institució normativa i ha estat elaborada seguint tots els passos preceptius requerits pel reglament de la institució. La gramàtica ha tingut dos ponents redactors, Manuel Pérez-Saldanya, director de l'Oficina de Gramàtica, i Gemma Rigau, presidenta de la Comissió de Gramàtica, que han comptat amb el treball de l'Oficina de Gramàtica; ha estat debatuda i aprovada per la Comissió de Gramàtica i, posteriorment, debatuda al Ple de la Secció Filològica fins a tenir-ne el vistiplau; finalment, ha estat elevada al Ple de l'Institut per a la seva ratificació formal definitiva.

És una gramàtica participativa perquè, ultra el treball col·lectiu dels membres de la Comissió de Gramàtica i de la Secció Filològica, ha comptat amb un bon nombre d'experts externs, tots ells lingüistes, que han elaborat informes i dictàmens i han revisat parts de l'obra abans de dur els textos a la Comissió. La participació d'altres professionals en dos fòrums de debat oberts a l'IEC —el FOREST, Fòrum d'Estandardització (2002-2007) i l'Acadèmia Oberta (des de 2015)— ha estat també de gran utilitat.

Diverses són les característiques més representatives de la *Gramàtica*, aprovada el 29 de setembre de 2016 pel Ple de l'IEC.

És, en primer lloc, una gramàtica que considera la llengua en la seva totalitat, la globalitat de tots els parlars, tots ells diferents, però tractats d'una manera equitativa, sense pressuposar que n'hi ha un per damunt dels altres.

És, en segon lloc, una gramàtica que posa èmfasi en els fenòmens comuns a tots els parlars a fi de mostrar com n'és d'ampla la coincidència i alhora reforçar que la llengua és una i que és convenient per mantenir aquesta unitat que els fenòmens comuns i els que tenen prestigi en alguna varietat formin part del model de comunicació interterritorial i internacional.

És, en tercer lloc, una gramàtica descriptiva i prescriptiva que presenta la norma a través de la descripció, tal com es concep la norma avui dia, basada en els usos i autoregulada inicialment pels mateixos parlants. La descripció exposa molt detalladament cada fenomen, n'estableix l'extensió i el situa en una graella d'usos geogràfics i funcionals. És a partir d'aquesta ubicació en els usos que estableix la norma indicant en quines situacions un fenomen resulta adequat, i usa, per fer-ho, expressions del tipus: *més freqüent, recomanable, estrany, no propi de*, etc. Aquesta ubicació en l'ús és conseqüència de l'assumpció de la variació interna de la llengua que, lluny de donar una única solució per a cada fenomen, posa a disposició dels parlants unitats i expressions segons la seva diversitat geogràfica (els parlars) i funcional (els registres).

En síntesi, aquesta gramàtica manté un equilibri entre la convergència i l'especificitat, adopta un to descriptiu en la presentació dels fets que integren ja la norma social reconeguda i reserva les indicacions explícitament prescriptives per a aquells fenòmens que causen sovint dubtes als parlants. Una gramàtica coherent amb els principis de composicionalitat i polimorfisme presents en el model de llengua de l'Institut d'Estudis Catalans.

Per acabar, una breu reflexió sobre els reptes que aquesta gramàtica posa als ensenyants, reptes que, en alguns casos, són grans avantatges, però que, en altres casos, suposen alguna dificultat a superar amb una competència poc depurada sobre el bon coneixement de la llengua.

D'una banda, l'obertura de la *Gramàtica de la llengua catalana* és un gran actiu per a la identificació dels parlants amb allò que s'hi exposa i obre, doncs, la porta a ensenyar la llengua des de la varietat de cadascú. Es tracta d'una norma flexible que intenta servir de suport a l'augment de la seguretat en els usos.

De l'altra, el fet que la norma no s'hi exposi d'una manera totalment explícita pot semblar una dificultat afegida. I sembla veritat que cal interpretar el discurs de la gramàtica per actuar amb encert, que cal llegir acuradament el text per copsar-ne el contingut precís, però aquest fet, lluny de veure'l com un factor advers, ha de servir per millorar la competència gramatical i la destresa discursiva dels ensenyants.

I, això sí, per damunt de tot, no s'ha de perdre de vista que, tot i la riquesa expositiva de la *Gramàtica de la llengua catalana*, tot i l'enorme quantitat de possibilitats que obre, el model de l'escola és aquell model que s'ha denominat *estàndard formal*, el model que ha de caracteritzar la parla de les persones educades que es mouen en català en les situacions socials més representatives.